

Zobrazování dráhy letu dělových střel.

Je známo, že pokusy o znázornění vzdušné dráhy dělové střely nejenom matematickým vzorcem, ale též křivkou skutečnému průběhu co nejvíce odpovídající je mnoho více méně přesných. Křivka znázorňující dráhu střely, má-li mít praktickou cenu (t. j. aby z ní bylo možno odvodit některé jednoduché a často používané matematické vztahy), musí mít tuto zásadní vlastnost: k jejímu sestrojení (vypočtení nebo nakreslení), na rozdíl od skutečné balistické křivky, musí být použito jen známých veličin, t. j. úhlů dostřelu a doletu, dálky střelby, doby letu a počáteční rychlosti (nalezneme je v tabulkách střelby).

Je najevo, že co do jednoduchosti by vyhovovala nejlépe parabola, která je znázorněním dráhy střely ve vzduchoprázdnotě, jež se však značně liší od skutečné dráhy střely ve vzduchu, t. j. od balistické křivky (vyjímajíc při velmi malých počátečních rychlostech a při velkém zatížení příčného průřezu střely).

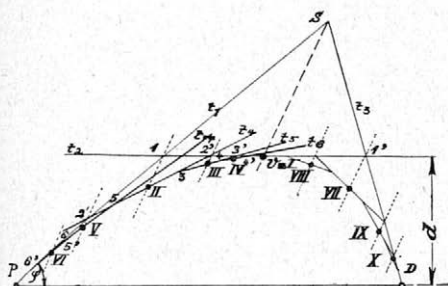
Jedním z četných pokusů o rychlé a přibližné grafické sestrojení dráhy střely ve vzduchu je následující řešení, které, i když není nové, je do té míry zajímavé, že není na škodu se o něm zmínit podrobněji (mjr. ing. Schmidt je uvádí v časopise „Wehrtechnische Monatshefte“, č. 4—38, velmi obsírně):

Předpokládejme, že můžeme použít rovnice, vyjadřující výšku vrcholu na dráze střely ve vzduchoprázdnotě, jakožto velmi přibližného řešení i pro skutečné poměry, ve vzduchu:

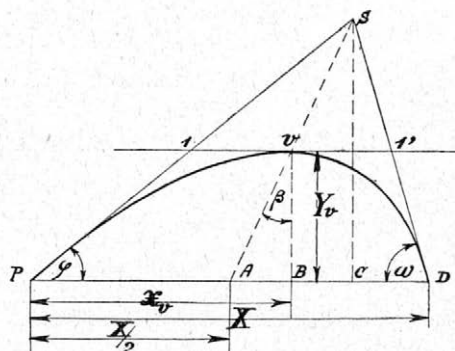
$$Y_v = \frac{gT^2}{8},$$
 kde Y_v je výška vrcholu (pořadnice v pravoúhlém systému souřadnicovém).

Je zřejmé, že křivkou skutečným poměrům nejlépe odpovídající je parabola, určená počátkem, úhlem výstřelu, výškou vrcholu a délkou střelby (t. j. v našem případě počátkem, bodem dopadu střely a dvěma tečnami, v počátku a ve vrcholu). Osa této paraboly však není svislá, kolmá k vodorovné rovině ústí hlavně, jako při theoretické střelbě ve vzduchoprázdnotě (předpokládáme, že ústí hlavně a cíl jsou ve vodorovné rovině).

Parabolu je možno zobrazit velmi jednoduše a rychle tak, že sestrojíme nejprve řadu bodů této křivky a k nim příslušné tečny, které křivku obalují. Konstrukce křivky je založena na známé vlastnosti paraboly, že spojnice pŕíleších bodů dvou tečen (t. j. úseků na tečnách od tečného bodu až k pŕisečniku obou tečen) je novou tečnou paraboly, která je tečným bodem rozpŕlena. Obr. 1.

Obr. 1.

Obr. 2.

V počátku P sestrojíme tečnu t_1 , svírající s rovinou ústí hlavně úhel výstřelu φ , a pak ve vzdálenosti $d = 1,23 T^2$ narýsujeme rovnoběžku s vodorovnou rovinou ústí hlavně. Tato rovnoběžka je tečnou t_2 ve vrcholu paraboly V a protíná tečnu t_1 v bodu 1. Vzdálenost $P1$ naneseme nyní na tečnu t_1 z bodu 1, takže $P1 = IS$. Spojíme-li nyní bod S s bodem dopadu D , vodorovná tečna t_2 seče tuto spojnici v bodě I' . Rozpŕlením úsečky $I1'$ dostaneme vrchol paraboly V . Spojnice SD je pak tečnou t_3 v bodě dopadu D a vrchol V tečným bodem rovnoběžné tečny t_1 . Rozpŕlením vzdálenosti $P1$ vznikne bod 2, vzdálenosti $I'V$ bod $2'$, rozpŕlením úsečky $22'$ pak bod II ; rozpŕlením $2'II$ vznikne bod 3, rozpŕlením $2'v$ pak bod $3'$ rozpŕlením spojnice $33'$ bod III , rozpŕlením $3'III$ vznikne bod 4, rozpŕlením $3'v$ bod $4'$ a rozpŕlením spojnice $44'$ pak bod IV . Podobně rozpŕlením úsečky $II2$ vznikne bod 5 a rozpŕlením $2P$ bod $5'$. Rozpŕlením $55'$ vznikne bod V . Podobně dalším postupem, z obrázku zřejmým, určíme body VII až X na sestupném oblouku křivky. Body $I-X$ jsou body křivky a pŕímky, na pŕ. t_1 až t_7 , pak tečnami v těchto bodech. O správnosti konstrukce se pŕesvědčíme tím, že spojnice III , $2'III$, $3'IV$, $2'V$ atd. jsou spolu rovnoběžné. Nakreslení křivky s pomocí 8 bodů postačí úplnĕ, neboť tečen je dostatečný počet.

Na základĕ jednoduchých geometrických vztahů možno též odvodit některé užitečné vzorce, na pŕ. úhel doletu ω , pro úsečku vrcholu x_v (s pomocí úhlu výstřelu φ , dálky X a doby letu T). Obr. 2. S pomocí úhlu výstřelu φ , dálky X a doby letu T je možno vyjádřit též konečnou rychlost v_s . Potřebné vzorce si odvodíme takto:

$$\text{protože } I'v = \frac{1}{2} I1', \text{ je též } PA = \frac{1}{2} PD = \frac{X}{2}$$

$$x_v = \frac{X}{2} + AB$$

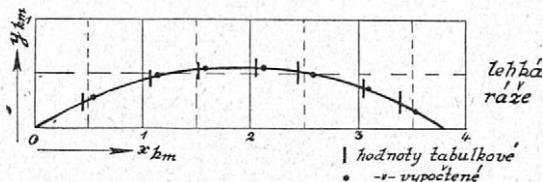

Naše křivka PVD je částí paraboly $PVDD_1$, která představuje dráhu střely ve vzduchoprázdnosti pod vlivem síly g^* při střelbě v rovině ústí hlavně PD_1 , odchýlené o úhel φ od roviny vodorovné. Síla g^* působí ve směru osy paraboly, nahrazuje tíži zemskou. Můžeme ji považovat za vektorový součet skutečné tíže zemské g a přídavné síly g_1 , která působí nazad (je to vlastně odpor vzduchu). Je-li g^* a g na celé dráze letu konstantní, je i g_1 konstantní. Složka rychlosti je kolmá na směr působící síly, tedy složka ve směru PD_1 je konstantní.

Pak $v_0 \cdot \cos(\varphi + \beta) = v_k \cdot \cos(\omega - \beta)$ a z toho

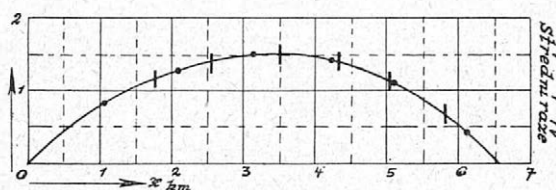
$$d) v_k = v_0 \frac{\cos(\omega + \beta)}{\cos(\omega - \beta)}$$

Hranice tohoto způsobu znázornění dráhy střely ve vzduchu je možno zjistit (co do přesnosti se skutečnosti) touto úvahou: Bylo již řečeno, že se střela pohybuje tak jako ve vzduchoprázdnosti, jen pod vlivem síly g^* . Parabola vzniká tedy tak, že místo skutečného, proměnlivého (co do směru i velikosti) odporu vzduchu působí na celé dráze střely odpor konstantní. A protože skutečná hodnota délky střelby je prvkem k určení naší přibližné paraboly, projevuje se konstantní síla g , tak, že má na délku střelby týž celkový vliv jako skutečný odpor vzduchu. Vzájemný souhlas není nijak nápadný, neboť obě hodnoty, délka X i doba T jsou takřka „úplně integrované veličiny“. V tom však je též slabost tohoto způsobu, že nelze určit jen z počátečních prvků předem délku střelby nebo jinou konečnou hodnotu.

Obr. 4.

Je najevidě, že naše parabola nemůže také plně souhlasit se skutečnou dráhou střely při střelbě horní skupinou úhlů. Obrazy 4 a 5 znázorňují dráhy střel různých ráží i počátečních rychlostí. Čím plošší je totiž dráha střely, tím užší jsou hranice, v nichž se mění odpor vzduchu (co do směru i rychlosti) a tím bližší je pak vzájemný souhlas. Při použití měřítka 1:25000 je přesnost úplná a úspora práce i času značná. Předpoklad konstantního odporu vzduchu rovněž lépe vyhovuje.

Obr. 5.

Dále je nutno ještě podotknout, že chyba, které se dopouštíme, když za Y klademe hodnotu $1,23 T^2$, je všeobecně tím větší, čím strmější je dráha střely, takže při skutečně strmé dráze střely je poloha vrcholové tečny naší paraboly nesprávná (t. j. tečna leží níže).

V následujících tabulkách jsou uvedeny hodnoty úhlů doletu jednak vypočtené podle rovnice b), jednak skutečné (podle tabulek střelby) pro různé druhy děl i střel. Délky a doby letu uvedeny nejsou (z pochopitelných důvodů). I tu vidíme, jako na obrázku, velmi dobrou shodu se

a) Dělo střední ráže.

v_0 m/vteř.	ε úhel záměrný	φ úhel výstřelu	ω vypočtené	ω z tabulek střelby	Chyba %
	d í l c ů				
210	93	96	97	98	— 1,0
	233	236	240	243	— 1,2
	483	486	523	517	+ 1,2
	683	686	730	731	— 0,1
230	327	330	345	348	— 0,9
	400	403	432	430	+ 0,5
	483	486	514	521	— 1,3
	683	686	737	737	± 0,0
250	327	330	348	352	— 1,1
	400	403	433	435	— 0,5
	483	486	523	530	— 1,3
	683	686	745	747	— 0,3
280	93	96	97	100	— 3,0
	233	236	251	252	— 0,4
	483	486	536	539	— 0,6
	683	686	748	757	— 1,2
320	303	306	97	100	— 1,2
	400	403	251	252	+ 0,7
	483	486	536	539	+ 0,2
	683	686	748	757	— 0,6
375	93	96	111	108	+ 2,8
	233	236	267	273	— 2,2
	483	486	569	573	— 0,7
	683	686	790	794	— 0,5
435	233	236	292	297	— 1,7
	400	403	505	505	± 0,0
	483	486	603	602	+ 0,2
	683	686	820	818	+ 0,2
520	300	302	427	424	+ 0,7
	401	403	554	552	+ 0,4
	484	486	653	649	+ 0,6
	684	686	864	856	+ 0,9

b) Dělo malé ráže.

v_0 m/vteř.	ε úhel záměrný	φ úhel výstřelu	ω vypočtené	ω z tabulek střelby	Chyba %
d í l c ů					
200	95	100	101	102	— 1,0
	235	240	227	252	— 9,9
	485	490	534	530	+ 0,8
	685	690	746	751	— 0,7
232	94	98	99	101	— 2,0
	234	238	250	254	— 1,6
	484	488	535	541	— 1,1
	684	688	751	759	— 1,1
264	93	96	103	100	+ 3,0
	233	236	251	256	— 2,0
	483	486	549	550	— 0,2
	683	686	790	774	+ 2,1
317	93	96	97	102	— 4,3
	233	236	262	266	— 0,3
	484	486	570	573	— 0,5
	684	686	812	799	— 0,7
391	94	98	110	115	— 4,3
	234	238	290	291	— 0,3
	484	488	601	604	— 0,5
	684	688	822	828	— 0,7
470	233	236	326	323	+ 0,9
	400	403	536	540	— 0,7
	483	486	647	641	+ 0,9
	683	686	867	862	+ 0,6

c) Dělo malé ráže, střelba horní skupinou úhlů.

95	980	988	1022	1025	— 0,3
	1194	1202	1248	1253	— 0,4
112	1137	1145	1210	1212	— 0,2
	1255	1263	1333	1336	— 0,2
134	1038	1046	1093	1094	— 0,1
	1189	1197	1235	1244	— 0,7
172,5	1082	1090	1152	1157	— 0,4
	1240	1248	1307	1318	— 0,8
221	1179	1187	1247	1280	— 2,6
	1259	1267	1350	1352	— 0,1

skutečností; průměrná chyba nepřesahuje 1%. Zato konečné rychlosti (v tabulkách nejsou uvedeny), vypočtené podle rovnic c) a d), jsou vesměs příliš vysoké; jen u zcela plochých drah střely je chyba menší, u strmějších pak stoupá až na 30%. (Viz tabulky.)

Dříve nežli si vysvětlíme tyto značné odchylky od skutečných poměrů, je nutno ukázat, že naše g^* obsahuje zpětnou složku, že tedy

$$(g^*) > \frac{(g)}{\cos \beta}.$$

Dálka střelby v šikmé rovině, odkloněné o úhel β od roviny vodorovné, ve vzduchoprázdnotě při úhlu výstřelu

$$X\dot{s} = \frac{2 v_0^2 \sin \varphi \cdot \cos (\beta + \varphi)}{g \cdot \cos^2 \beta}$$

Předpokládejme, že směr síly g^* je svislý. Je-li však $(g^*) > \frac{(g)}{\cos \beta}$, bude skutečná délka střelby vlivem g^* kratší nežli délka, dosažená theoreticky při vlivu síly téhož směru hodnoty $\frac{g}{\cos \beta}$.

Bude tedy:

$$X < \frac{v_0^2 \cdot \sin \varphi \cos (\beta + \varphi)}{\frac{g}{\cos \beta} \cos^2 \beta} \text{ a po úpravě výrazu}$$

$$X < \frac{v_0^2 \cdot 2 \sin \varphi \cdot \cos \varphi (\cos \beta - \operatorname{tg} \varphi \cdot \sin \beta)}{g \cos \beta}$$

$$X < \frac{v_0^2 \cdot \sin 2 \varphi}{g} (1 - \operatorname{tg} \varphi \cdot \operatorname{tg} \beta)$$

$$\text{ale } \frac{v_0^2 \cdot \sin 2 \varphi}{g} = \frac{4 Y v}{\operatorname{tg} \varphi}$$

Y_v je výška vrcholu dráhy letu při střelbě na vodorovné rovině pod úhlem výstřelu φ ve vzduchoprázdnotě. Obě strany rovnice udávají délku střelby této dráhy letu.

$$\frac{X \cdot \operatorname{tg} \varphi}{4 Y v} < (1 - \operatorname{tg} \varphi \cdot \operatorname{tg} \beta) \text{ z rovnice c dosadíme za } \operatorname{tg} \beta:$$

$$\frac{X \cdot \operatorname{tg} \varphi}{4 Y v} < 1 - \operatorname{tg} \varphi (\cotg \varphi - \frac{X}{4 Y v})$$

$$\frac{X \cdot \operatorname{tg} \varphi}{4 Y v} < \frac{X \cdot \operatorname{tg} \varphi}{4 Y v}, \quad \text{bude-li } X \neq 0, \text{ pak}$$

$$Y v > y, \text{ neboli (protože } Y g = \frac{g T^2}{8} \text{):}$$

T ve vzduchoprázdnotě $> T$ ve vzduchu.

Seznáme, že vrchol dráhy střely ve vzduchoprázdnotě je položen výše nežli ve vzduchu, neboli že doba letu střely ve vzduchoprázdnotě je delší nežli ve vzduchu.